

„nekem az irodalom és a világháló viszonya az elsődleges...”

FARKAS PÉTERREL TÜLKÖS TERÉZIA BESZÉLGET

– Jegyzeteiből körvonalazódik, hogy az írás folyamata és az alakuló szöveg nem függetleníthető egy-egy képtől (Yves Klein, James Nachtwey, Kevin Carter stb.) vagy zeneműtől. Milyen zenei és vizuális hatásokat élvez – vagy szenved el – mostanában, milyen képek előtt időzik el?

– A kép, elsősorban a fotótechnikai eljárással készült álló- és mozgóképek, és a zene, mióta az eszemet tudom, alapvetően meghatározta nem csupán gondolkodásomat, hanem az egész életemet. Kamasz- és ifjúkoromat, a szó szoros értelmében végigmoziztam, több száz filmet láttam, voltak olyan napok, amikor kettőt, hármát, és néha előfordult, hogy nem tudtam bizonyos megélt epizódról, hogy velem történt-e meg vagy pedig egy filmben láttam. Ami pedig a zenét illeti: körülbelül kilenc évig hegedültem, gyerekként úgy képzeltem, nemcsak nagy költő, de nagy szólóhegedűs is leszek. Viszonylag professzionális kiképzést kaptam, a Zeneakadémia gyakorlójába jártam, tehetségtelen sem voltam, de hiányzott belőlem az a megszállott zenei szorgalom, ami nélkül nincs nagy előadóművész. Tuttista pedig sohasem akartam lenni. Fotográfiával és filmmel mind a mai napig, gyakorlatban is foglalkozom, a zenét csupán a nap tizenhat órájában hallgatom, ellenben a nap huszonnégy órájában irigykedem a zeneszerekre, hogy léteznek zseniális eszközök, amiről nekem az írás közben le kell mondanom: nem lehet akkordban írni. Hogy milyen zenei és vizuális hatásokat szenvedek el mostanában? Mindannyiunkat, lakóhelytől függetlenül, körülbelül ugyanaz a típusú audiovizuális szemét vesz körül, lásd tömegkultúra, de ehhez az ember éppen úgy hozzá szokott, mint például a szennyezett levegő belélegzéséhez. Amit élvezni tudok: most például, írás közben, Keith Jarrett legendás kölni koncertjét hallgatom, ezt például minden évben megteszem, legalább ötször. Nemrégem pedig egyik kedves fotográfusom, az amerikai Diane Arbus szinte retrospektív teljességű kiállítását láttam, sokat gondolok rá. Megrendítően nagyszerű képek.

– Gerőcs Péter a Műút oldalain Mészöly Miklós prózapoétikájával rokonítja a „farkasi-poétikát”. Ezzel kapcsolatban több dologra is kíváncsi vagyok. Előre kell bocsátanom, hogy Gerőcs meglátásával alapvetően egyetértek. Egy beszélgetésen Déryt idézve azt mondta, azért jegyzetel, mert nem lopni, hanem szervesíteni kell – a hatástörténeti kérdések ilyen esetekben nem túl elegánsak, ezért inkább úgy kérdezem: van Mészöly-jegyzet valahol? Fellelhető irodalmi kapcsolat Mészöly Miklós és Farkas Péter között?

– Töredelmesen be kell vallanom, hogy én teljesen elmentem Mészöly mellett. Írásairól Magyarországon sohasem beszélgettünk, legalábbis abban a körben nem, amelyikben én mozogtam. Személyesen nem ismertem, csak egyszer találkoztam vele, ha jól emlékszem, a SZETA-kiállítás megnyitóján. Németországban, a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején olvastam egy-két esszéjét, valamivel később az *Elégia* című kötetét, ez a könyv ma is ott áll az íróasztalom melletti könyvespolcon, és ez azt jelenti, hogy nemcsak olvastam, hanem fontosnak is érezhettem akkor, ha áthoztam ebbe a szobába. Aztán a Batuz-projekt kapcsán talál-

koztam is vele, de ez sem keltette föl különösebben az érdeklődésemet. Miután megjelent néhány, a *Filmet* emlegető kritika a *Nyolc percről*, megvettem egy antikváriumban és elolvastam. Valószínűleg akkor olvastam először Mészöly prózát. Összefoglalva: semmiféle Mészöly-hatásról nem tudok beszámolni. Mind a mai napig egy könyvét szoktam viszonylagos rendszerességgel forgatni: a *Volt egyszer egy Közép-Európa* címűt. Mészöly emlegetése írásaim kapcsán ugyanakkor megtisztel.

– *Szintén Gerőcs Péter az, aki kritikájában kiemel egy szöveghelyet, (arra gondolok, ahol Johanna az ablakban elpusztuló galambot szemléli) ami – immár a hatástörténettől függetlenül – pl. a Levél a völgyből, a Jelentés öt egérről oldalain felfedezhető poétikai, műfajelméleti kérdéseket idézi. Számomra Mészöly prózájában épp ez jelenti a kihívást: közel jutni ahhoz a parabolaformához, amit Mészöly újragondolt, ami egyszerre mutat rokonságot Musil, Kafka, Nietzsche és az Ószövetség paraboláival. Foglalkoztatják Önt műfaji kérdések?*

– Műfaji kérdések, a szó eredeti értelmében, nem foglalkoztatnak. Ami foglalkoztat, hogy maga az irodalom, az irodalmi kifejezésforma alkalmas-e, alkalmas tud-e lenni, már elnézést a kifejezésért, művészi elképzeléseim megvalósítására. Mert nyilvánvalóan nekem is alapvető gondjaim vannak, mint minden nem túlságosan naiv írónak, a nyelvi kifejezhetőség korlátosságával. Azzal, hogy azt az alig fél tucat kérdést, amit érdemes egy művésznek föltennie az életben, nem válaszolhatja meg a nyelv segítségével. Vagy tud valaki pontosabb választ az alapvető kérdésekre, mint 42, ahogy Douglas Adams regényében olvashatjuk? Vagyis egy teljesen tökéletlen eszköz áll a rendelkezésünkre. Ellenben hajt a pszichózis, hogy újra és újra mégiscsak ezzel az alkalmatlan eszközzel próbálkozunk. Hosszú ideig harcoltam e pszichózis ellen, ma már belenyugodtam, hogy úgy látszik, ki kell írnom magamból a „beszélő anyagot”, addig úgysem hallgathatok el. E beszélő anyag kiírása közben viszont gyakran úgy érzem, hogy az irodalmi forma inkább akadályozza módszertani, vagy ha úgy tetszik, konceptuális elképzeléseim megvalósítását. Ennek ellenére vagy ettől függetlenül nemigen foglalkoztatnak elméleti kérdések. Nem gondolkodom sem művészi ágakban vagy formákban, sem műfajokban. Megpróbálok mindig abba az irányba fordulni, ahol még – legalábbis a magam számára – működtetni tudom a szöveget. Ha bizonyos műfaji keretek között, az irodalom belül, jó. Ha azon kívül, esetleg éppen az irodalom ellenére, az is jó. Elsősorban a koncepció megvalósítása érdekel.

– *Az eddigi kötetek alapján látható, hogy olyan léthelyzetek foglalkoztatják, ahonnan a szereplők nem tudnak „kibeszélni”, pontosabban a nyelvüket és mondandójukat nem az általános kommunikációs céloknak rendelik alá. Így az őket leíró nyelv, az elbeszélés nyelve mintha ismeretelméletileg és etikailag is terhelt lenne. Ismeretelméletileg talán azért, mert tudomást szerzünk róluk, a nyelv által (látszólag) hozzáférünk e léthelyzetekhez. Ehhez szorosan kapcsolódik az etikai sík is: felelős(sé tesz)-e a nyelv, amin elbeszéli az eseményeket? Vagy ez a kérdés felesleges szószaporítás?*

– Többször hivatkoztam már Giorgio Agamben *Ami Auschwitzból marad* című írására, ahol többek között arról beszél, hogy nincs hangja a hang eltűnésének, és aki azzal próbálkozik, hogy ilyen helyzetekről tanúságot tegyen, annak tudnia kell, hogy valójában a tanúságtétel lehetetlenségéről tesz tanúságot. Ez természetesen azt jelenti, hogy minden egyes próbálkozásom kudarcra van ítélve. Ez így igaz, és ezt pontosan tudtam mind a három könyv írása közben. És azt is, hogy ebből következően nem lehet más szándékom, mint hogy lehetőleg

minél magasabb irodalmi, művészi szinten valljak kudarcot. Az említett három könyvben nem azonos a kommunikáció szerepe. A *Nyolc perc*ben például még tényleg létezik egy hagyományos értelemben kezelhető érintkezési forma, amit tényleg a kommunikáció egy formájának nevezhetünk, a *Kreatúrában* vagy a *Johannában* viszont, szűkebb értelemben, nincs kommunikáció. Ha bizonyos jelzések forgalmát mégis kommunikációnak akarjuk minősíteni, akkor viszont szó sem lehet arról, hogy például a *Kreatúra* éhezője vagy *Johanna* határozná meg e forgalom célját. Miként sorsuk, „kommunikációjuk” természetete felett sincs hatalmuk. Minden szempontból kényszerpályán vannak. Ha azt mondja, hogy „az őket leíró nyelv, az elbeszélés nyelve mintha ismeretelméletileg és etikailag is terhelt lenne”, erre csak azt tudom mondani, hát persze. Valójában ez az egész nyelvi játék – és azért nem teszem a szókapcsolatot idézőjelbe, mert nem kell föltétlenül Wittgensteinre gondolni – egy elég nagy humbug. Többek között éppen azért, amiről korábban beszéltem a nyelv, a nyelvi eszköz alkalmatlanságáról. Vagyis megpróbáljuk az élet, a szellem dolgait erőszakosan lefordítani egy alkalmatlan eszközzel, majd pedig e törvényszerűen hibás fordítást azonosítjuk magával a dologgal. A nyelv kiválóan használható addig, amíg azt írom föl egy cetlire: „légy szívés hozzá! egy kiló kenyeret.” Amint más szándékaim vannak a nyelvvel, máris millió ismeretelméleti, etikai stb. bonyodalomba gabalyodok. Ami a nyelv „felelősségét” illeti: a nyelv maga semmiért sem felelős. Ugyanolyan eszköz, mint a kalapács vagy a számítógép. A használója felelős azért, hogy hogyan használja az eszközt.

– *Lehet azt mondani, hogy az alkalmatlan eszköz alapvető pontatlansága révén teremti meg a köznapi nyelv és – most nevezzük így – művészi nyelv kettősségét? Talán valahogy úgy, ahogy az ördög a részletekben, az irodalom pedig ebben a pontatlanságban lakozik? Ha egy ilyen kettősségben gondolkodunk és a köznapi nyelvhasználat felől közelítünk, akkor az irodalmi mű eleve – minden negatív felhang nélkül, pusztán topografikusan – mellébeszélés, a tárgy elvétele. Viszont ez még mindig csak egy negatív definíció, és nem tudom, hogy ez visz-e közelebb az írás kudarcának természetéhez. Ugyanis mikor azt írja, „minden egyes próbálkozásom eleve kudarcra van ítélve”, ezt nem a fenti elméleti kettősség vonatkozásában értem, – ha jól értem? – hanem a tanúságtétel elvégezhetetlen feladataként. A gondolkodás ezen pontján a *Kreatúra* és a *Johanna* vállalkozása számomra így érthető: mindkettő nyelven kívüli léthelyzetekről, létezőkről ad számot (a rettenet, iszonyat és örület territóriumára merészkedik), a kudarc tudatával számot vetve az elbeszélhetetlent beszéli el.*

– A „mellé-beszélés” fogalma helyett inkább a körülírás fogalmát használnám. Stendhal írja az egyik levelében: „Hirtelen elfelejték minden francia szót. A gondolataim teljesen rendben vannak, de szavak nélkül. Tíz nappal ezelőtt egy étteremben étkeztem Constantine-nal; hihetetlen erőfeszítésembe tellett, hogy eszembe jusson a »pohár« szó...” Wittgensteinnél pedig ezt olvashatjuk: „E munkámnál úgy érzem magam, mint amikor hasztalanul erőlködünk, hogy az eszünkbe jusson egy név; mondják ilyenkor: 'gondolj valami másra, s akkor az eszedbe jut' – így azután mindig másra kellett gondolnom, hogy az eszembe juthasson, min is töröm a fejemet már olyan régen...” Wittgenstein mondatai valójában ugyanarról szólnak, mint Stendhal szavai. Ugyanaz a helyzet. Meg akarunk nevezni valamit, de vagy elfelejtettük, vagy soha nem is ismertük a megnevezendőhöz tartozó fogalmat. Esetleg magát a megnevezendőt sem. Mivel a nyelv alkalmatlan a legbenső lényeg kifejezésére, valami abszurd szellemi ösztönnek engedelmességre viszont mégiscsak folyamatosan erre törekszünk, szakadatlanul megpróbáljuk körülírni a megnevezhetetlent. Ugyanakkor a körülírási kísérletek egyre áthatolhatatlanabbá

teszik a „lényeket” borító nyelvi szövedéket. Törvényszerű Valéry nekem inkább kétségbeesést tükröző megállapítása: minél többet gondolkodom, annál többet gondolkodom. A körülírás helyett vagy mellett beszélhetnénk helyettes beszédről is. Hogy ne csak Stendhalt és Wittgensteint, hanem magamat is idézzem: „Mindig csak valami hasonlót mondhatunk. Minden szavunk egy másik szó helyett van. Az irodalom hasonlítás és abszurd helyettesítés. Mert nem ismerjük a behelyettesítendőt.” Tehát a körülírás, a helyettes beszéd vagy a mellébeszélés kényszerűsége természetesen döntő mértékben hozzájárul az írás (gondolkodás) közbeni kudarcézés kialakulásához. Az általános ellehetetlenülés érzetéhez a *Kreatúra* vagy a *Johanna* esetében valóban egy konkrét eredetű lehetetlenség is társul, mégpedig éppen az, amiről beszél: mindkét szöveg nyelven kívüli léthelyzetekről, létezőkről ad számot, ahol a tanúságtétel, nyelvi eszközökkel, tulajdonképpen elvégezzhetetlen feladat.

– A *Törlesztést és a Nyolc percet egyebek mellett egy feltűnő ismétlés, a reggeli elkészítésének aprólkos leírása is összekapcsolja. Hasonló belső intertextek jellemzők a Kreatúrára is, így felmerül a kérdés, hogy a szövegszervezésnek ezt a módját tekinthetjük a Gólem működési elvének könyvtestbeli működésének?*

– A *Gólem* utalásrendszere és a nyomtatott könyveim utalásrendszere közötti azonosságon vagy különbözőségeken nekem is hosszan el kellene gondolkodnom. Mindenesetre bármelyik felületen megjelenő szövegeimben nagyon fontos szerepet játszik a külső és a belső utalásrendszer. Egyszer valahol le is írtam: a mű maga az utalásrendszer. A szöveg megnyitása befelé és kifelé, a szövegrészek, az egymással összefüggő vagy egymással eredetileg a legcsekélyebb mértékben sem összefüggő szövegek közötti átjárók megnyitása nagyon izgalmas kérdés. Bizonyos szempontból egy teljesen új dimenziót nyit a szövegbeliségben. Nagyon hálás vagyok ezért a hipertextuális módszer megjelenésének. A „hálózatos irodalom”, a „hálózatos írás” kiterjesztése új technikák, technológiák alkalmazásával komoly esély lehet a szépirodalom számára.

– *„A mű maga az utalásrendszer” gondolata összecseng a szóbeliség-írásbeliség Platónról eredeztetett kérdéskörével is, hiszen a hipertext (ahol a szöveg alakulása az olvasó aktív jelenlétén múlik) a dialogicitás nyomait eleveníti fel. A Törlesztés alcíme Kivezetés a Gólemből, de a kivezetést semmiképp sem kizárás követi, hiszen a további szövegek között is felfedezhetőek linkek: intertextek, ismétlődő nyelvi formák, képek (újra)felismerése kapcsolja össze őket. Persze joggal állítható, hogy minden életmű rendelkezik saját intertextuális, szemantikai stb. hálórendszerrel. A különbség talán abban áll, hogy az Ön hálói nemcsak összetartják a szövegteret, hanem tudatosan ki is vezetnek onnan, médiumok közötti párbeszédet kezdeményeznek. Az olvasó döntésén múlik, hogy olvasatában szervesülnek-e az érintkező elemek (zene, videó, fotó, jegyzetapparátus). Innen nézve a könyv kreatív, ugyanakkor jóval körütekintőbb odafigyelést igényel: szöszölést, molyolást a szöveg körül. S épp ez a molyolás az, ami számomra a lassú olvasáshoz, az olvasás feladat-jellegéhez vezet; végeredményben a hipertextuális módszer könyvtesten belüli hagyatéka az élvező olvasói magatartáshoz vezet(het).*

– Igen, a kivezetés fogalma egyértelműen a szöveg megnyitására vonatkozik. Az olvasási, befogadási élmény akkor kezd elmélyülni igazán, ha megszakítjuk a kibetűző olvasást. Amikor fölnezzünk két sor között. Amikor hagyjuk, hogy elvigyen minket a szöveg, amikor agyunk rákerül az „intermentális” hálóra. A hipertext az agyműködés már meglévő hálózatosságának kihasználásához ad egy kétélű szerszámot. Egyrészt begyorsíthat, kiterjesztheti és leegyszerűsíti.

rúsinheti a szellemi dolgok elérhetőségét stb., a digitális háló ugyanakkor mégiscsak egy eléggé tökéletesen eszköz a hús-vér, mentális hálózathoz képest. A szellemi hálózat szűkülésével viszont egyre nagyobb szükség van, lesz a digitális hálózatra. Korábban például – mindenféle, egy-két mondattal aligha elintézhető okokból következően –, inkább számíthatott az író arra, hogy utalásai „átmennek a rivaldán”. Ma egyre kevésbé. Milyen nagyszerű dolog, hogy ez a hiányosság egy pillanat alatt megszűntethető egy alkalmas linkkel. Miközben persze éppen ez az új módszer gyorsítja fel az emlékezőképesség sorvadását is. Ebből a szempontból körülbelül ugyanaz a helyzet, mint amiről Platón beszél a *Phaidroszban* az írás feltalálásával kapcsolatban, amikor azt mondja: „Mert éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékezőtehetségüket – az írásban bizakodva ugyanis kívülről, idegen jelek segítségével, nem pedig belülről, a maguk erejéből fognak visszaemlékezni...” És így tovább. Hogy végül is az irodalom számára nyereség-e a hipertextuális módszer, nem tudom, a kérdés ebből a szempontból nem is érdekel igazán. Az viszont biztos, hogy egy egészen másfajta dialógus alakulhat ki a mű és a befogadó között, és ez egy izgalmas helyzet. És ha ez a „dialógus” már rég messze jár a kiindulási ponttól, akár a visszatérés esélye, szándéka nélkül is, ez sem a kiindulási pontnak, vagyis a műnek, sem pedig a befogadónak nem árt. Nyilvánvalóan az íróknak és az olvasóknak is még sok mindenhez hozzá kell szoknia az írás-módszer és olvasási gyakorlat változása közben. Hogy az olvasási gyakorlat élvező vagy inkább fogyasztó, azt kevésbé a mű keletkezésének módszere, inkább a mű színvonala és a befogadó készsége, tehetsége dönti el.

– *Igen, az olvasói gyakorlat valóban nem a keletkezés körülményeinek függvénye. Az Ön honlapja példaértékű, hiszen megtalálhatók a már említett jegyzetek, hivatkozások, a kötetek recenziói, egyszóval minden, ami a könyv életét dokumentálja. Ennek kapcsán jutott eszembe, hogy a Gólem (<http://www.interment.de/golem/>) talán kezdettől fogva e-könyvként létezik... egyfajta köztes létező weblap és könyvtest között.*

– A *Gólem* eleve számítógépes felületre íródott, akár tehát azt is mondhatnánk, e-könyv, csak még egy klasszikus e-könyv olvasó sem tudná megjeleníteni. A táblagépek már közelítenek hozzá. A *Gólem*en belüli *Partitúra* ugyanakkor éppen azt próbálgatta, hogy miként lehetne a szöveget áttenni hagyományos könyves közegbe. Weblap és könyvtest között, előbb-utóbb, nem lesz köztes létező, mert tömegtermék formájában eltűnik a hagyományos könyvtest. Hogy mi marad, és azt majd hogyan nevezik, még nem lehet pontosan tudni, de nyilván közelebb lesz a weblaphoz, mint a könyvtesthez.

– *Tudható, hogy a kezdetektől foglalkoztatja az irodalom és a világháló viszonya, a másodlagos szóbeliség terepe; hogyan látja most, az irodalmi rendszer (írók, kiadók, olvasók, kritikusok) valóban él a web2 lehetőségeivel?*

– Ha már rangsorolnom kellene, nekem az irodalom és a világháló viszonya az elsődleges. De ezt csak zárójelben jegyzem meg. Az irodalmi rendszernek nem lesz más választása, mint hogy éljen a web2 és a majd utána következő rendszerek lehetőségeivel. Természetesen minden alapvető fordulat jelentős ellenőrök jelentkezésével jár. És mint minden alapvető fordulatnál láthattuk, az ellenőrök nem tudják megakadályozni a fordulatot. Azon tűnődni, hogy ez jó-e vagy nem, éppen annyira hasznos időtöltés, mint azon tűnődni, hogy jó-e nekünk, ha az ég kék, a fű pedig zöld. A hipertext megjelenése beindított egy olyan folyamatot, ami megállíthatatlan. Tehát azon kell töprengeni, hogyan lehet ezt a folyamatot értelmessé

tenni. Ehhez természetesen hozzátartozik az újonnan megjelenő technológiák, módszerek stb. kritikája is, vagy éppen a félelmek artikulálása. Mert kétségtelen, van mitől félnünk. Sokan nyilván azért félnék a nyomtatott könyv eltűnésének gondolatától, mert az irodalom termék. És ők például eddig a nyomtatott könyv nevezetű terméket árulták. A félelmük tehát teljesen természetes. Miként az a felfogás is, hogy az irodalmi mű egy termék. Mi más lenne?

– *Az online felületeknél maradvá: az Ön Facebook-oldalán több fotó is található, melyekhez jegyzetek társulnak. Gyönyörű képek a „nyúltenyésztő brigád” tagjairól, Petriről és Mayárról, Solt Ottliráról. Felkerült Pap Mari, Tót Endre, Boris Nieslony is a hozzájuk kapcsolódó személyes élmények kíséretében. Azt hiszem, az emlékezés gesztusa mellett fontos kortörténeti dokumentumként is tekinthetünk ezekre a tartalmakra. Miért tartotta fontosnak, hogy megossza személyes emlékeit?*

– Soha nem gondolkodom azon, hogy miért írok valamit. Nincsenek céljaim az írásokkal, legföljebb magával az írással, de erről már korábban beszéltünk. Ha leírok valamit, sem fontosnak, sem lényegtelennek nem érzem, egyszerűen nem gondolkodom ezekben a kategóriákban ebben a szövegösszefüggésben. Ha leírok valamit, azt jelenti, hogy megtettem az adott pillanatban és helyzetben a számomra megtehető következő lépést. A Facebookhoz gyerekeimen keresztül jutottam el. Érdekelt, hogy mi az istent szöszölnek vele órákon át. És egyáltalán: miféle szerszám. Viszonylag gyorsan láttam, hogy ahogyan általában használják, az engem legföljebb csak szociopatológiai szempontból érdekel. Hogy például miként tudott a személyes szabadságukra oly kényes tömegek körében pillanatok alatt ilyen népszerűvé válni egy permanens önmegfigyelő és önfeljelentő központ. Ellenben mindig is tetszett a neve, és amit a név mögött elképzeltem: „az arcok könyve”. Akkor legyen tényleg az. A magam szabályai, ritmusa szerint. Ehhez hozzátartozik az is, hogy ne csak személyek, hanem a számomra legalább annyira fontos terek, utak is „arcot” kapjanak. Ezt persze ugyanúgy csinálhatnám például a honlapomon is, technikailag egyszerűbb is lenne, mert a Facebook tényleg eléggé megbízhatatlan és áttekinthetetlen technológiával dolgozik, de nyilván ez is hozzátartozik a koncepciójukhoz. Végül úgy gondoltam, ez a keret vagy közeg, már csak képlékenysége miatt is, jobban illik az elképzeléseimhez. Az emlékezés mechanizmusa természetesen meghatározza a képeket, írásokat, de szó sincs az úgymond „személyes emlékek megosztásának” szándékáról. Pusztán egy, az előbbieken felvázolt újabb, a számomra szükségszerű lépés megtételéről.

– *Korábban alkatalig kívülállónak vallotta magát, nemcsak az 1982-es emigrációra gondolva, hanem a magyar irodalmi világban elfoglalt helyére is. Ezen a kívüliségen nem változtatott az a fokozott figyelem, mely utóbbi két kötetét kísérte?*

– Előre szeretném bocsátani, hogy a kívülállóság az én esetemben nem negatív töltetű állapot és kevésbé vonatkozik arra a tényre, hogy nem élek Magyarországon. A kívülállóságom arra vonatkozik, hogy nem szeretem a fizikai jelenlétemet igénylő nyilvánosság semmilyen formáját, és mindig is idegenkedtem hasonszőrű emberekből álló, szervezett csoportoktól. Ebből a szempontból tehát nem változtat kívülállóságomon egy fokozottabb odafigyelés tevékenységemre. Természetesen örülök neki, és különösen annak, ahogy a nálam jóval fiatalabbak közelednek írásaimhoz. Türelemmel és a megértés komoly szándékával.

– *Egy, a prae.hu-n megjelent interjúban beszélt arról, miként kereste és alakított ki azt a szellemi közeget, ami az Ön számára Németországban érdekes. A nyolcvanas évek színházi, képző-*

művészeti élményei és eseményei (Humane Gesellschaft für Geistige Nekrophilie, Pina Bausch és Robert Wilson, Hermann Nitsch, Boris Nieslony) után hogyan alakult ez a közeg, pl. szerveznek még performanszokat?

– A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek legelején volt Kölnnek egy nagy „pillanata”, amikor még sok mindent érezni lehetett abból az időszakból, ami a várost, művészeti szempontból, New York „kihelyezett tagozatává” tette a hetvenes években. A Humane Gesellschaft für Geistige Nekrophilie működése és az ASA-European fölvirágzása erre az időszakra esett. A HGGN-t jó tíz éve alvó állapotba kapcsoltam át, valamikor csináltattam is egy szép körpecsétet a felirattal, hogy „5 Jahre Pause (Öt év szünet), HGGN, Edition Nekrophil”. Talán lesz még újraindítás. Az idő – ha a hús romlásától eltekintek – sohasem játszott lényeges szerepet az életemben. Az ASA-European mindig is elsősorban Boris Nieslony projektje volt, én inkább csak segítőtárs és bizonyos szempontból tanítvány voltam. A kilencvenes évek közepére azonban lényegesen gyengült az akció művészet inspirációs ereje a számomra, és így egyre inkább háttérbe húzódtam. Az ASA-European egyébként ma már csak ritkán lép föl szervezőként, Boris Nieslony elsősorban a művészeti archívum építésével, ápolásával, és remélhetőleg saját művészetével foglalkozik. A legcsekélyebb elfogultság nélkül állíthatom, hogy rendkívül komplex művészete – és most nem elsősorban a performerről beszélek – a kortárs európai művészet egyik legfontosabb kísérlete. Függetlenül attól, hány embernek van erről bármiféle fogalma.

– A Szépirodalmi Szakmai Kollégium támogatásával a Nyolc perc nemsokára galego nyelven is olvasható lesz. Mesélne a fordítás folyamatáról egy kicsit?

– A Nyolc percnél létezik már egy cseh, egy orosz és egy német változata is, a galego fordítás valószínűleg már teljesen elkészült, és nemrég a bolgár Elias Canetti kiadó is megkeresett a kiadás ügyében. Itt már a kiadó neve miatt is szívesen megjelenék, mert Canettit nagyon fontos írónak tartom. Legutoljára a német *Nyolc perc* jelent meg a Luchterhand kiadónál, Buda György valószínűleg nagyszerű fordításában. Ugyan beszélek németül, német környezetben élek, mégsem olyan egyszerű számomra megítélni egy német nyelvű szépirodalmi szöveget, mert nyilvánvalóan sohasem fogom úgy érezni a nyelvet, mintha beleszülettem volna. Nem szoktam beleszólni a fordító dolgába, természetesen, ha igényli, igyekszem minden lehetséges háttér-információval támogatni a munkáját. Általában csak annyit szoktam neki mondani, hogy nem érdekel különösebben a szöveghűség, csak az, hogy működjön a szöveg a befogadó nyelven. Mindenesetre minél többet kérdez egy fordító, annál megnyugtatóbbnak érzem a helyzetet, még akkor is, ha néha terhes a kérdezősködés, mert mindig vissza kell térnem már gyakran teljesen elfelejtett terepekre.

– Azt gondolom, hogy ez mindenkor az író legszemélyesebb magánügye, mégis fel kell tennem a kérdést: min dolgozik éppen, mikor várható új kötet?

– A kezdeti naiv évek után legalább húsz évig írtam úgy, hogy végül szinte minden egyes alkalommal be kellett látnom: szakmailag is kudarcot vallottam. Ez alatt a húsz év alatt sok mindent tanultam, ezt-azt talán meg is tanultam, a legalaposabban valószínűleg azt, hogy az ember a legeslegutolsó pillanatig sem tudhatja, hogy átvitte-e a fene tudja ki és mi által beállított lécet. És ez, a lelke legmélyén, akkor is örökké ott rezeg, ha már egy tucat szobrot állítottak a munkásságának. Legalábbis azoknak minden bizonnyal, akik valamelyest tisztában vannak tevékenységük természetével, törvényszerűségeivel. Addig, amíg nem támad az a

kényszerképzetem, hogy egy írással átvittem azt a bizonyos „lécet”, kétségtelenül nem szívesen beszélek arról, hogy min dolgozom. Annyit azonban elárulhatok, ha lesz következő, és nyilván lesz, egy, két vagy akárhány év múlva, semmi esetre sem lesz terjedelmesebb, mint az eddigiek. És ez, ebben a felpuffadt, többnyire önmagát ismétlő szövegözönben, föltétlenül jó hír.

NÁDLER ISTVÁN: 1997.09.18.